

XIX. ÉS XX. SZÁZADI FÉRFI CSONTVÁZAK MAGYARORSZÁGRÓL

¹Éry Kinga és ²Susa Éva

¹Budapest

²Igazságügyi Orvosszakértői Intézet, Budapest

Éry, K. and Susa, É.: *Male skeletons from the 19th and 20th centuries in Hungary. The craniometric and osteometric characteristics of the skeletons of two male samples from the 19th and 20th centuries in Hungary were studied. The sample from the 19th century involved 41 males who were between 30 and 60 years of age when they died and they were buried in one of the former cemeteries in Vác. The sample from the 20th century comprised 119 males who were imprisoned by political reasons and were executed or died in jailhouse during the communist era in Hungary between 1948 and 1962. The majority of the individuals of this second sample belonged mostly to the following three categories according to their occupations: blue collar and white collar workers and intellectuals, died between 18 and 74 years of age. The mean of the cranial index of both samples belongs to the brachycranial category, but the mean value of this index was a bit lower in the sample from the 20th century. The largest difference between the two samples was found in the stature, because the mean stature of the sample from the 20th century was 3.6 cm higher, than the mean stature of the sample from the 19th century.*

Keywords: 19th century; 20th century; Skeletons; Hungary.

Bevezetés

Az ismertetésre kerülő XIX. és XX. századi csontvázleletek munkaközösségünk 1989 óta folyó igazságügyi antropológiai sírfeltárásai során kerültek napvilágra. A XX. századi, 119 férfiből álló minta azon politikai áldozatok tetemeiből tevődött össze, akiket 1948 és 1962 között végeztek ki, vagy akik ezen idő alatt, ma már nem tisztázható körülmények folytán, börtönökben hunytak el. Valamennyien magyarok vagy legalábbis magyar állampolgárok, akik az ország legkülönbözőbb részeiről származtak, s akik foglalkozásuk szerint jórészt városi munkások, alkalmazottak és magas beosztású értelmiségiek voltak. Elhalálzási koruk 18 és 74 év közötti, kisebb részük tehát még a XIX. század végén, többségük azonban a XX. század első harmadában született. A Budapest X. ker. Újköztemető (Bp.) rab-parcelláiból 62 egyén, a sopronkőhidai rabtemetőből (S) 8 egyén, a váci rabtemetőből (V) 49 egyén szerepel a mintában.

A XIX. századi sorozatot 41 férfi alkotja. Csontvázaikra a váci rabtemető feltárása során bukkantunk, a temető mélyebb rétegében. Történeti korukat és polgári mivoltukat a fennmaradt ruházat, a festett koporsók, valamint 4 gyermek, 2 fiatalkorú egyén és 6 nő váza tanúsítja. Kilétükről mindez ideig nem sikerült ismereteket szereznünk.

Noha munkánk eredendő célja a csontvázak lehetőség szerinti személyazonosítása volt, vizsgálatuk során számos, embertanilag külön is hasznosítható megfigyelésre nyílt lehetőség, így például az elhalálzási kornak a bordavég, valamint a varratok elcsontosodása alapján tett becslések ellenőrzésére, hogy csak az eddig közreadott

tárgyköröket említjük (Susa, Éry és Varga 1994, Éry és Susa 1996).

Jelen munkánkban, – mindez ideig egyetlen XIX. és XX. századi magyarországi mintaként, – a csontvázleletek legfontosabb méreteit adjuk közre (1–3. táblázat). Ezek a koponya térbeli kiterjedéséről, a combcsont fejtármérete szerinti nemi kifejezettségről, a végtagelemek hosszáról, s ennek alapján a testmagasságról szolgálnak ismeretekkel. A mérést, valamint a természetesztályozást Martin és Saller (1957) kézikönyve szerint végeztük, a testmagasságot a humerus, radius, femur és tibia Martin szerinti 1-es hosszmérete alapján Sjøvold (1990) módszerével becsültük, néhány koponyaméret osztálykategóriáját és szórás hányadosát (SR) Alekszejev és Debec (1964) nyomán, a végtagsontok és a testmagasság szórás hányadosát Éry (1998) alapján számítottuk.

Eredmények

A XIX. századi minta koponyája rövid, széles, közép magas vagy alacsony, a koponyajelző az igen rövid tartományban van (84,1). A méretek közül szignifikánsan nagy szórást mindössze a legnagyobb koponyaszélesség (8), a szemüregmagasság (52) és az állkapocsszöglet szélesség (66), valamint a szemüreg jelző (52:51) mutat. Termetük közepes (166,2 cm), a felső végtag hosszabb felkarból és rövidebb alkarból, az alsó végtag rövidebb combcsontból és hosszabb alszárból tevődik össze. A combcsont fejének átmérője +1-es nemi kifejezettségű, feltehető összefüggésben a mindössze közép magas termettel.

A XX. századi minta koponyája középhosszú, széles, közép magas, a koponyajelző a rövid tartományban van (82,6). A méretek közül szignifikánsan nagy szórást a legnagyobb koponyahossz (1), a koponyaalap hossza (5), a legnagyobb koponyaszélesség (8), a legkisebb homlokszélesség (9), az archossz (40) és a szemüreg szélesség (51), továbbá a hosszúság–szélességi (8:1), a hosszúság–magassági (17:1) és a felsőarc jelző (48:45) mutat, ugyanakkor a járomívszélesség (45) szórása szignifikánsan kicsi. Termetük nagyközepes (169,7), a felső végtag hosszabb felkarból és rövidebb alkarból, az alsó végtag hosszabb combcsontból és rövidebb alszárból tevődik össze. A combcsont fejének átmérője +2-es nemi kifejezettségű, feltehetően a nagyközepes termettel összefüggésben.

A két minta, teljességgel eltérő összetételénél fogva, aligha hasonlítható össze. A XX. századi minta véletlenszerű együvé tartozása miatt nyilvánvalóan kevertebb a XIX. századi mintánál, koponyajelzője a korábbiakénál mérsékeltbb rövidfejűséget mutat, két alsó végtagelemük egymáshoz viszonyított aránya más, mint az azt megelőzőeknél, termetük pedig 3,6 cm-el múlja felül a XIX. századiakét, jórészt a femur jóvoltából.

Összegzés

A tanulmány egy XIX. és egy XX. századi magyarországi férfi minta koponyaméreteit, koponyajelzőit, végtagsontjainak főbb méreteit és becsült testmagasságát ismerteti. A 41 esetből álló XIX. századi mintát Vác város ismeretlen, 30 és 60 év között elhunyt polgári halottai alkotják. A 119 esetből álló XX. századi minta 1948 és 1962 között kivégzett vagy börtönben elhunyt, az egész ország területéről való, magyar állampolgárságú politikai áldozatokat képvisel, s a zömmel munkás, alkalmazott és a magas képzettségű értelmiségiek halálozási kora 18 és 74 év közötti. Mindkét minta rövidfejűséget tükröz, amely a XX. századi anyagban mérsékeltbb fokú. A legfőbb

különbség a testmagasság tekintetében van, amely a XX. századiak esetében 3,6 cm-el haladja meg a XIX. századiakét.

I. táblázat. A XIX. századi váci férfi minta statisztikai paraméterei.
Table 1. Statistical parameters of the 19th century male sample from Vác.

Martin No.		n	\bar{X}	V _{Min}	V _{Max}	SD	SR
1		31	175,06	159	188	6,43	105,41
5		27	102,07	96	110	3,71	90,49
8		35	146,94	132	161	6,73	134,60*
9		33	99,21	91	109	4,64	105,45
17		28	135,25	125	146	4,72	96,33
40		21	96,86	84	106	5,55	113,27
45		24	135,46	126	144	4,74	92,94
47		26	116,31	104	129	6,49	92,71
48		25	68,04	60	75	3,90	95,12
51		32	40,84	36	45	2,20	122,22
52		33	33,24	25	40	2,76	145,26*
54		31	24,84	22	29	1,90	105,56
55		32	50,97	45	56	3,26	112,41
66		33	103,27	89	120	7,71	135,26*
8:1		31	84,13	72,53	90,23	3,75	117,19
17:1		26	77,49	73,08	87,42	3,44	110,97
17:8		27	91,56	83,85	102,27	4,55	103,42
9:8		33	67,71	59,87	76,52	3,76	113,94
47:45		22	86,31	78,36	96,06	4,59	86,60
48:45		21	50,39	44,78	57,14	3,40	106,25
52:51		32	81,59	64,10	97,56	6,86	137,20*
54:55		31	48,91	39,29	60,42	4,67	113,90
Humerus 1	d	36	323,28	288	374	18,57	113,86
	s	35	322,14	287	374	18,87	116,05
Radius 1	d	38	242,5	218	275	12,78	96,23
	s	32	240,69	215	276	13,34	102,22
Ulna 1	d	34	262,59	236	296	12,65	–
	s	30	260,03	238	294	12,37	–
Femur 1	d	41	445,24	401	487	21,86	103,85
	s	39	445,85	410	487	21,38	101,86
Femur 2	d	40	441,53	397	480	21,57	–
	s	39	441,44	394	479	21,52	–
Femur 19	d	41	47,76	43	54	2,53	–
	s	40	47,60	42	52	2,19	–
Tibia 1	d	38	362,39	318	406	20,82	98,91
	s	35	363,43	319	414	20,86	99,38
Fibula 1	d	23	357,09	319	398	20,07	–
	s	22	355,09	319	408	20,42	–
TermetStature		41	166,15	157,22	182,30	6,25	100,64
H1 szerint		38	168,41	152,10	191,80	8,63	114,76
R1 szerint		39	166,22	157,10	179,00	4,98	99,2
F1 szerint		41	166,58	155,90	177,80	5,75	92,15
T1 szerint		38	166,91	152,30	182,20	6,90	99,86

* = szignifikánsan nagy szórás (P<1%) – significantly high standard deviation.

2. táblázat. XX. századi magyarországi férfi minta statisztikai paraméterei.
Table 2. Statistical parameters of 20th century male sample from Hungary.

Martin No.		n	\bar{X}	V _{Min}	V _{Max}	SD	SR
1		106	179,43	160	197	6,99	114,59*
5		100	103,2	93	119	4,92	120,00*
8		109	148,09	134	163	6,2	124,00*
9		109	98,79	85	113	5,01	113,86*
17		99	135,52	122	146	4,84	98,78
40		83	96,25	84	113	5,92	120,82*
45		98	134,1	123	144	4,33	84,90**
47		86	117,42	107	135	6,07	86,71
48		92	70,32	61	82	4,06	99,02
51		104	42,46	37	48	2,19	121,67*
52		105	34,03	28	39	1,94	102,10
54		98	24,36	20	31	2,00	111,11
55		101	52,83	46	61	3,11	107,24
66		107	101,34	91	115	5,62	98,60
8:1		103	82,60	71,65	94,77	4,18	130,63*
17:1		96	75,55	67,40	86,88	3,65	117,74*
17:8		98	91,57	77,91	102,94	4,73	107,50
9:8		107	66,72	58,33	76,47	3,13	94,85
47:45		80	87,67	76,76	100,78	5,03	94,91
48:45		80	57,57	45,93	63,93	4,16	130,00*
52:51		103	80,17	66,67	92,50	4,90	98,00
54:55		97	46,21	35,00	58,33	4,20	102,44
Humerus 1	d	113	330,96	301	377	14,81	90,80
	s	112	328,71	299	371	14,96	92,00
Radius 1	d	105	245,62	221	268	10,40	78,31**
	s	107	243,44	220	270	10,58	81,07**
Ulna 1	d	100	263,33	236	290	11,41	–
	s	101	260,79	236	290	11,69	–
Femur 1	d	111	458,23	415	511	20,69	89,80
	s	116	459,88	417	516	20,83	90,49
Femur 2	d	111	454,89	413	506	20,51	–
	s	115	456,77	405	511	20,84	–
Femur 19	d	117	48,30	42	55	2,46	–
	s	117	48,08	43	54	2,41	–
Tibia 1	d	107	370,96	325	421	17,36	82,47
	s	113	372,41	324	421	18,47	87,64
Fibula 1	d	76	368,09	322	413	17,68	–
	s	84	368,63	323	416	17,29	–
Termet /Stature		118	169,71	157,37	184,32	5,07	81,64
H1 szerint		117	171,61	157,60	191,79	6,95	92,42
R1 szerint		113	167,18	158,24	176,38	3,97	79,08**
F1 szerint		118	170,42	158,60	185,15	5,66	90,71
T1 szerint		118	169,77	154,27	185,85	5,88	85,09

* = szignifikánsan nagy szórás (P<1%) – significantly high standard deviation,
** = szignifikánsan kis szórás (P<99%) – significantly low standard deviation.

3. táblázat. A XIX. és XX. századi minta néhány méretének osztályeloszlása.
Table 3. Class distribution of some measurements in the 19th and 20th century samples.

Osztályok – Classes		XIX. századi minta		XX. századi minta	
		19th century sample		20th century sample	
		n	%	n	%
Martin 1:					
x–160	i. i. rövid – v.v.short	1	3,23	2	1,89
161–171	i. rövid – very short	7	22,58	11	10,38
172–177	rövid – short	12	38,71	27	25,47
178–184	közepes – medium	9	29,03	44	41,51
185–190	hosszú – long	2	6,45	15	14,15
191–201	i. hosszú – very long	–	–	7	6,60
Total:		31	100,00	106	100,00
Martin 8:					
125–133	i. keskeny – very narrow	1	2,86	–	–
134–138	keskeny – narrow	2	5,71	8	7,34
139–144	közepes – medium	11	31,43	21	19,27
145–149	széles – broad	8	22,86	36	33,03
150–158	i. széles – very broad	12	34,28	38	34,86
159–x	i.i. széles – v.v.broad	1	2,86	6	5,50
Total:		35	100,00	109	100,00
Martin 8 : 1:					
67,7–73,2	i. hosszú – very long	1	3,23	2	1,94
73,3–76,4	hosszú – long	–	–	6	5,83
76,5–79,9	közepes – medium	2	6,45	18	17,47
80,0–83,1	rövid – short	10	32,26	31	30,10
83,2–88,7	i. rövid – v. short	17	54,83	41	39,81
88,8–x	i.i.short – v.v.short	1	3,23	5	4,85
Total:		31	100,00	103	100,00
Stature:					
150,0–159,9	kicsi – short	10	24,39	1	0,85
160,0–163,9	kisközepes – medium short	6	14,64	12	10,17
164,0–166,9	közepes – medium	8	19,51	23	19,49
167,0–169,9	nagyközepes -medium tall	7	17,07	27	22,88
170,0–179,9	nagy – tall	9	21,95	52	44,07
180,0–199,9	i. nagy – very tall	1	2,44	3	2,54
Total:		41	100,00	118	100,00

Irodalom

- Alekszejev, V. P., Debec, G.F. (1964): *Kraniometrija*. Nauka, Moszkva.
- Éry, K. (1998): *Length of limb bones and stature in ancient populations in the Carpathian Basin*. Humanbiol. Budapest. 26.
- Éry, K., Susa, É. (1996): Skeletal ageing based on the cranial sutures in the identification process. In Bodzsár É, Susanne Ch. eds. *Studies in human biology*. Budapest, 95–102.
- Martin, R., Saller, K. (1957, 1959): *Lehrbuch der Anthropologie I-II*. Stuttgart, Gustav Fischer Verlag.

Sjøvold, T. (1990): Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation.
Human Evol. 5; 431-447.

Susa, É., Éry, K., Varga, T.(1994): Data to age estimation based on rib end. *Proceeding of the IV
Int. Meet. Forens. Medic., Alpe-Adria-Pannonia, Grado, 55-58.*

Levelezési cím: Éry Kinga
Mailing address: Amfiteátrum u. 29
H-1031 Budapest
Hungary